

Het heimelijke genot van het lostrekken van een schilfer

Psoriasis in de belletrïe

FRANS MEULENBERG

Meulenberg F. Het heimelijke genot van het lostrekken van een schilfer. Psoriasis in de belletrïe. Huisarts Wet 1994; 37(3): 104-10.

Samenvatting In de medische literatuur zijn de psychosociale factoren die te maken hebben met psoriasis, veelvuldig beschreven. Sociale effecten krijgen daarin vaak aandacht: onaangename opmerkingen van anderen, het gevoel een outcast te zijn, het vermijden van aanraking, schaamte, verwarring met besmettelijke ziekten, arbeidsverzuim en relatieproblemen. De schrijvers John Updike, Vladimir Nabokov en Dennis Potter hebben/hadden zelf psoriasis, en hebben daar ook over geschreven, met name Updike en Potter. Daarnaast hebben ook andere auteurs over psoriasis geschreven, in het bijzonder Simon Vestdijk in *Het glinsterend pantser*. Thema's die in deze romans en novellen aan de orde komen, zijn: eenzaamheid, het verbergen van psoriasis, dromen en hallucinaties, relationele en seksuele problemen, de rol van muziek, metamorfose van psoriasis tot kunst, schuld en boete, de rol van het verleden, en psoriasis als metafoer voor het creatieve proces. Kennisname van de belletrïe rond het thema psoriasis biedt de arts een dieper inzicht in de verschillende aspecten van de belevingswereld van de patiënt. Ook de patiënt kan hiermee zijn voordeel doen.

Frans Meulenberg, coördinator van de afdeling Standaardenontwikkeling van het NHG, Postbus 3231, 3502 GE Utrecht.

Inleiding

Huidziekten spelen al in de Bijbel een belangrijke rol. De vertalingen spreken meestal van 'melaatsheid', maar exegeten nemen tegenwoordig aan dat daarmee ook psoriasis bedoeld zal zijn. In het boek Job (2:4-5) beweert de satan: 'Huid voor huid, en al wat iemand heeft, zal hij geven voor zijn leven. Strek daarentegen uw hand uit en tast zijn gebeente en zijn vlees aan – of hij U dan niet openlijk zal vaarwel zeggen!' Aldus besluit God de arme Job op de proef te stellen door hem een afschuwelijke huidaandoening op te leggen die hem tot een paria bestempelt. Het onreine karakter van de aandoening is de oorzaak van het buitengesloten-zijn: 'De klederen van de melaatse, die door de plaag getroffen is, zullen gescheurd zijn, zijn hoofdhaar zal hij los laten hangen en de bovenlip bedekken en roepen: Onrein, onrein! Zolang hij de plaag heeft, blijft hij onrein; hij is onrein; afgezonderd zal hij wonen, buiten de legerplaats zal zijn verblijf zijn' (Leviticus 13:45-46). De echo van deze veroordeling galmt eeuwen later nog steeds na in onze joods-christelijke cultuur, waarbij de centrale vraag 'waarom lijdt de onschuldige?' onbeantwoord blijft.

De huidbarrière heeft een psychosociale dimensie, doordat belevingsaspecten, zoals pijn en tastzin, veelal via de huid worden waargenomen.¹ Het sociale effect van een huidafwijking als psoriasis is beschreven in de medische literatuur: onaangename opmerkingen van anderen, het gevoel een outcast te zijn, het vermijden van aanraking, schaamte, verwarring met aids, arbeidsverzuim, relatieproblemen, etc.²⁻⁴ Hierdoor mijden patiënten zwemmen, zonnebaden, kappersbezoek, sport, gezamenlijk douchen, dansen en uitgaan.⁵ Seksualiteit wordt daarbij soms als een bijzonder probleem ervaren.⁶

De zichtbaarheid van psoriasis spreekt, misschien juist door het chronische, wisselende en onvoorspelbare karakter van de aandoening, sterk tot de verbeelding en heeft in de medische literatuur zelfs tot literair taalgebruik geleid.⁷ Zo beschrijft Ingram de plaques en kleurrijke configuraties als patronen die 'may rival the hea-

vens for beauty and design', waaraan hij met gevoel voor dramatiek toevoegt: 'to leave a trail of silver scale about the house and blood-stains on the sheets and to fear the public gaze – this is a cruel fate.'⁸

De belletrïe gaat nog een stap verder en biedt door de kracht van de verbeelding een verrassend inzicht in de kluwen van fictie en werkelijkheid – de mythevorming – rond dit ziektebeeld. Het schrijven van fictie en non-fictie is voor veel auteurs een individuele poging om de werkelijkheid en daarmee de wereld op eigen houtje vorm te geven. Exploratie van dit terrein is waardevol: net als voor wetenschap geldt voor belletrïe, dat aan het begin en aan het eind de *mythe* staat.⁹ In dit verband is een observatie van de cultuurfilosoof George Steiner verhelderend: 'Het is niet het letterlijke verleden dat ons beheerst, behalve misschien in biologische zin. Het zijn beelden van het verleden. Deze zijn dikwijls net zo verfijnd van structuur en net zo selectief als mythen. Beelden en symbolische constructies van het verleden zijn bijna als genetische informatie in ons bewustzijn geprent.'¹⁰

Kennisname van belletrïe rond een ziektebeeld kan dus tot inzicht leiden en vormt soms zelfs een zinrijke aanvulling op de therapie.^{11,12} Ook voor de huisarts kan het lezen van belletrïe verhelderend zijn: 'imaginative literature also reminds family physicians that insight can be sought – and hopefully achieved to the extent that one is able – from both inside and outside clinical accounts of any disease, syndrome, or medical issue.'¹³

De drijfveer voor dit stuk wordt gevormd door mijn interesse voor het thema ziekte in de literatuur in het algemeen en – vanuit de specifieke alertheid en sensitiviteit van de lotgenoot – voor psoriasis in het bijzonder. Jarenlang heb ik, vaak lukraak, literatuur – zowel fictie als autobiografische geschriften en interviews – rond dit ziektebeeld verzameld; het eigen boekenbezit, bibliotheken en enige correspondentie vormden dan ook de eerste leidraad voor dit stuk. Centraal staat daarbij de enige Nederlandstalige roman over psoriasis, *Het glinsterend pantser*.¹⁴

Autobiografisch proza

Drie auteurs hebben/hadden zelf psoriasis en hebben dit in hun autobiografisch proza verwerkt: John Updike, Vladimir Nabokov en Dennis Potter.

De Amerikaanse schrijver *John Updike* wijdde in zijn autobiografie *Self-consciousness* een hoofdstuk aan psoriasis.¹⁵ Volgens hem scherpt psoriasis het denken: altijd moeten nieuwe manieren om de symptomen te verbergen, bedacht worden. Steeds weer kijkt de patiënt in de spiegel, het glas dat geen leugens verdraagt. Hoe erg is het? Ziet het er beter uit? Psoriasis leidt in zijn visie tot een eigenaardig soort narcisme, waarbij Narcissus zichzelf vol afkeer bekijkt. Updike voelt zich het slachtoffer van zijn eigen omhulsel.

Een venijnige aanval van mazelen bezorgde hem voor het eerst psoriasis. 'Ziekte' vindt hij een te zwaar woord, omdat psoriasis niet besmettelijk is, geen pijn veroorzaakt en het lichaam niet verzwakt. Daarentegen isoleert de aandoening de patiënt wel van de 'happy herds of healthy'. Zijn moeder gaf hem de ziekte; hij zou haar later aan zijn vierde kind doorgeven.

Vóór de tweede wereldoorlog waren teerzalf en zonlicht de enige remedies tegen de rode vlekken en de witte schilfers. Schaamte was het gevolg van de akelige huid en het sterk riekende zalfje. Vanwege zijn uiterlijk ging hij als kind niet op zwemles. Een tactloze onderwijzer deed er nog een schepje bovenop: 'Jesses, wat heb jij op je hoofd?' De schrijver voelde zich buitengesloten toen hij afgekeurd werd voor militaire dienst. Hij trouwde de eerste vrouw die zich niet stoorde aan zijn uiterlijk. Hij waande zich zelfs een leproos, lijdend aan een oud-testamentische vloek, een outcast en een monster, maar hij ziet in de zuivere kleuren van de plaques ook een meesterwerk van Jackson Pollock (een prachtig beeld voor iemand die het werk van deze schilder kent).

Updike trof het. Inmiddels is de PUVA-behandeling ontwikkeld. 'Het is aangenaam om een of twee keer per week naakt in een soort helverlichte telefooncel te staan.'

Op het tijdstip dat Updike aan zijn au-

tobiografie werkte, was hij al vijftig jaar gewend aan psoriasis, en hij begreep toen dat de oorlog met zijn huid uitsluitend te maken had met zijn gevoel van eigenwaarde, met zichzelf accepteren; anderen staan hier buiten. De aandoening is gedemythologiseerd, zegt hij, 'zij komt nu zelfs voor in commercials.'

Van *Vladimir Nabokov* is weinig bekend dat hij psoriasis had. Vreemd is dat niet; weinigen beschermden hun privacy zo zeer als deze Russisch-Amerikaanse schrijver. Zo valt in de (door hemzelf samengestelde en geredigeerde) bundeling van interviews met Nabokov de term psoriasis nergens.¹⁶

In februari 1937 kreeg Nabokov een zware aanval van psoriasis te verduren.¹⁷ Op 15 mei van dat jaar schreef hij ietwat pathetisch aan zijn vrouw Véra: 'Ik krijg nog steeds dagelijks mijn lichtbehandelingen en ben zo goed als genezen. Weet je – ik kan het je nu eerlijk vertellen – de onbeschrijflijke martelingen die ik in februari vóór deze behandelingen, moest verduren hadden me naar de grens van zelfmoord gedreven – een grens die ik niet mocht passeren omdat ik jou in mijn bagage had.'¹⁸ Hij ging veel zonnebaden, hetgeen zijn psoriasis goed deed, evenals de 'radiation therapies' door een vriendelijke Russische arts. Zijn biograaf maakt daarna nog slechts één keer melding van een exacerbatie van psoriasis, namelijk toen de spanning van het schrijven van *Ada* aan het eind van de zestiger jaren van Nabokovs schouders viel.¹⁹

De Engelse auteur *Dennis Potter* lijdt sinds 1961 aan arthritis psoriatica, waardoor zijn vingers zo krom staan, dat hij een pakje sigaretten met zijn mond moet openen. Als kind vluchtte hij vanwege de huidaandoening het bos in om alleen te zijn. Wanneer hij alleen thuis was, luisterde hij eindeloos naar liedjes op de radio ('een liedje heeft namelijk dezelfde kwaliteit als een geur – het kan je terugvoeren naar het verleden'). Liedjes noemt hij een echo van een andere wereld.

Is de ziekte een bondgenoot of een vijand? Potter antwoordt: 'Beide, mijn

vriend, mijn vijand. Aangezien de ziekte niet te genezen is, zou het dwaas van mij zijn te doen alsof het geen deel van me was. Anderzijds haat ik het om te zien – ik heb dat meegemaakt in ziekenhuizen, klinieken en waar ik al niet heb moeten verblijven – hoe mensen van hun ziekte hun hobby maken, een knuffeldiertje, een speeltje. In dat opzicht beschouw ik het als mijn vijand.' De ziekte had grote invloed op hem: 'Het is ook duidelijk dat de ziekte me op mezelf terugwierp. Ik moest over mezelf nadenken, ik trok mij in mezelf terug, hetgeen voor een schrijver geen slechte zaak hoeft te zijn.'²⁰

In 1987 denkt hij nog dat zijn ziekte psychosomatisch is.²¹ Hij spreekt de hoop uit met het schrijven van *The singing detective* ook de ziekte achter zich te hebben gelaten. Een hoop die ijdel is, want twee jaar later breekt hij een interview af om te vertrekken voor zijn weekend-kuur met methotrexaat.²²

The centaur

De drie genoemde auteurs verwerkten psoriasis ook in hun fictie. In Updike's roman *The centaur* heeft de jonge Peter Caldwell de ziekte.²³ Er zijn enkele parallellen met de autobiografie: de schoolkameraad die denkt dat het syfilis is, de huisarts die zelf psoriasis heeft (hetgeen hem ervan weerhield chirurg te worden, omdat de patiënten zouden uitroepen: 'dokter, genees uzelf'; in hoeverre dit ook voor hem als huisarts geldt, blijft open).

Peter Caldwell koestert zijn kleding als vermomming: 'Overigens was wanneer ik mijn kleren aan had mijn vermomming als normaal menselijk wezen heel goed. Op mijn gezicht had God zich ingehouden; met uitzondering van enkele sporen langs de haarinplant, die ik bedekte door mijn haar naar voren te laten vallen, was mijn gezicht vrij. Zo ook mijn handen, op een onmerkbaar stippeling van mijn nagels na; terwijl van mijn moeders nagels een paar tot op het vlees waren weggevreten door wat er uitzag als geel bederf.' Uitkleden doet hij heimelijk, zoveel mogelijk ongezien, en wanneer hij de plekken schilferige huid aanraakt, lijken het 'de ruw gevlekte

buitenste bladeren van een zeldzame, kostelijke zilveren vrucht die ik langzaam uitpelde.' Zijn buik oogt alsof hij is aangepikt door een grote vogel.

Peter Caldwell ervaart de afwijking als een schande: 'Schande, overgevoeligheid, – nooit wist ik hoe ik het noemen moest. Het was geen ziekte, omdat het uit mijzelf naar boven kwam. Als overgevoeligheid was het gevoelig voor bijna alles: chocola, aardappelschilfers, stijf sel, suiker, bakvet, opwinding, droogte, duisternis, druk, afsluiting, het gematigde klimaat – kortom, overgevoeligheid voor het leven zelf.'

Het kind bewaart zijn afwijking als een geheim. Hij twijfelt of hij het zijn schoolvriendin zal zeggen maar, opvallend genoeg, is hij zich ook bewust van de macht die ziekte met zich mee kan brengen, als hij zich afvraagt: 'Zal hij, door de knechtschap van het medelijden, haar tot zijn slaaf maken? Kan hij zich, zo jong al, een slaaf veroorloven?' Hij voelt zich als een beeld van Michelangelo dat zich niet volledig uit het marmer wist los te maken. En hij verheelt niet dat de ziekte hem ook genot verschaft. 'Men moet het verrukkelijke gevoel van een grote schilfer die meegeeft en onder de aanhoudende druk van een nagel loslaat ervaren hebben om het te vergeven.'

Ondertussen droomt Peter Caldwell weg bij de muziek uit de radio: 'In die dagen sleepte de radio mij mee naar mijn toekomst, waarin ik groot en machtig was: mijn kasten waren vol mooie kleren en mijn huid zo glad als melk terwijl ik, omringd door rijkdom en beroemdheid, schilderijen schilderde, zo hemels en verstild als die van Vermeer.' Peter Caldwell voelt zich vervloekt ('En daarom was ik wat mijn psoriasis betreft tot deze slotsom gekomen: het was een vloek. God had om van mij een man te maken mij gezegend met een steeds weerkerende vloek die op leefde met Zijn seizoenen') en dientengevolge bidt hij ('Lieve God, vergeef mij, vergeef mij, zegen mijn vader, mijn moeder en mijn grootvader, en laat mij nu slapen').

Journal of a leper

Behalve deze roman wijdde Updike de novelle *From the journal of a leper* aan psoriasis.²⁴ Dit is het dagboek van een naamloze keramist, wiens lichaam voor 70 procent bedekt is met psoriasisplaques.

Het dagboek begint bij de aanvang van een PUVA-behandeling. In het drie maanden durende genezingsproces verloopt een opvallend tegenovergesteld proces. Uitgangspunt is het erotisch profiel van de psoriasis-patiënt: 'Lusty, though we are loathsome to love.' Aanvankelijk beziet hij vrouwen met begeerte; hij bemint zijn vrouw, verlangt zich te verbergen tussen de borsten van een serveerster, geilt op de verpleegster met het pezige lijf van een poema en droomt van een mede-patiënte. Maar naarmate zijn huid schoner wordt, neemt de belangstelling voor vrouwen af: de serveerster is een onopvallende vrouw en de passie voor zijn echtgenote dooft steeds meer, tot impotentie toe. Dat is het moment suprême: wanneer hij met een gave huid naast zijn vrouw ligt, ontdekt hij oneffenheden en puistjes op haar voorheen zo gaaf lijkende huid. Maar waar zij hem de voorgaande jaren bleef beminnen ('s ochtends veegt ze behoedzaam zijn schilfers van haar lichaam), kan hij dat nu niet meer opbrengen. Hij beseft zijn schuld.

Ada

Waar Updike maar liefst twee keer uitvoerig verhaalt over psoriasis, besteedt Nabokov welgeteld één pagina aan de ziekte, in de roman *Ada*.²⁵ Hij schrijft over 'een spectaculaire huidziekte die kortelings door een beroemde Amerikaanse schrijver was geportretteerd (...) en op oerksomme wijze was beschreven door een lotgenoot, essayist bij een Londens weekblad.' Met deze beroemde schrijver verwijst Nabokov naar Updike's *The centaur*; wie de essayist is, kon ook de Vladimir Nabokov Society mij desgevraagd niet meedelen. De twee psoriasis-patiënten in *Ada* wisselen briefjes uit met tips: kwik of *Höhensonne* zou wonderen doen. Andere adviezen komen uit een eendelige encyclopedie en behelzen ten minste tweemaal per

maand een warm bad te nemen en specerijen te mijden. Een bevriend arts omschrijft hen als 'ongevaarlijke psoriatici, helrood uitgeslagen, zilver-geschubde, geel-gekorste stakkers'. De verteller is minder pathetisch en spreekt van 'zachtmoedige martelaars'.

The singing detective

De televisieserie *The singing detective* – op basis van een scenario van Dennis Potter^{26,27} – heeft een grote impact gehad; patiënten noemen hem een belangrijke informatiebron²⁸ en artsen bevelen hem zelfs als zodanig aan.²⁹

Hoofdpersoon Philip Marlow is een detectiveschrijver die niet meer schrijft en wiens boeken niet meer herdrukt worden. Marlow is met een ernstige arthritis psoriatica opgenomen ('Je verliest hier al je franje').

Potter introduceert Marlow als volgt: 'Marlow kijkt dreigend, nors en in zichzelf gekeerd.' Zijn medicamenteuze anamnese is indrukwekkend: koolteer, prednison, corticosteroïden, hydrocortisoninjecties in de grote gewrichten, en methotrexaat, na een positieve leverbiopsie. Dit alles in een cocktail met barbituraten, anti-depressiva, valium en librium. Zijn gezicht is zwaar gehavend en oogt alsof er kokende olie overheen is gegooid; zijn huid ziet er gebarsten, schurftig, schilferig, opgezwollen, scharlakenrood en sneeuw wit uit. Hij vergaat van de pijn. Zijn ex-vrouw walgt van hem, want het lijken wel brandwonden. Het komt haar op ware scheldkannades van zijn kant te staan.

Zijn toestand is ernstig, zijn lichaamstemperatuur is zo hoog, dat hij gaat hallucineren, waarbij de grens tussen fictie en realiteit vervaagt. En in die visioenen gaat hij soms terug naar zijn kinderjaren, dan weer herleeft in zijn fantasie een van zijn boeken waarin hij zelf de hoofdrol als zingende detective vertolkt – een entertainer die toepasselijke songs als *Dry bones* en *I've got you under my skin* zingt. Het eerste lied wordt in de hallucinatie zelfs door artsen en verpleegsters meegezongen en gedanst. Het zijn allemaal liedjes die Marlow zich uit zijn kinderjaren herinnert,

songs van de radio uit de ouderlijke woonkamer die hij, zittend boven aan de trap, wellustig in zich opnam.

Het is ook in de kinderjaren dat hij zich vervloekt voelt en zich, gezeten in zijn vertrouwde schuilplaats, de kruin van een hoge boom, tot God wendt: 'Luister, God. Ik beloof U nooit meer stout te zijn als U me vergeeft. Ik blijf brandschoon, ik zal nooit meer zondigen.' In *The singing detective* is de relatie tussen heden en verleden, tussen volwassene en kind voortdurend en zichtbaar aanwezig.³⁰

Marlow, verzonken in zijn schurftige ik, is niet erg mededeelzaam of behulpzaam. Dit leidt tot heftige confrontaties met de behandelaars. Tijdens het visitelopen wordt nauwelijks naar hem geluisterd tot het hem te gortig wordt: 'De laatste keer dat ik zo iets extreems ervaren heb, was in m'n verdomde kinderwagen. Je werd besnuffeld door kwijlende mafkezen (...) die uit het plaatselijke gesticht ontsnapt leken te zijn. Ze dachten dat ze dokter of verpleegster waren.' En elders: 'Hoe komt 't dat als je ziek wordt de hele medische stand voetstoots aanneemt dat je ook gek bent geworden.' Ook de verpleging moet het ontgelden ('Weet je hoe vaak je op school moet blijven zitten om verpleegster te kunnen worden?'), met uitzondering van de mooie en, haars ondanks, sensuele zuster Mills. Zij is het die hem met zalf ('halen ze in de garage') moet insmeren, een vies stinkend goedje waarin Marlow zich een kanaalzwemmer waant. En de langs zijn penis wrijvende handen van zuster Mills missen hun erotische werking niet, hoe verbeterd Marlow ook zijn gedachten op vervelende dingen wil richten (een toespraak van Ted Heath, een lange zin van Bernard Levin, een mannenkoor uit Wales, *Finnegans Wake*, de lonen in Peru, iedere verdomde Ier en een speciale loterij van Het Beste), het lukt hem niet een erectie te vermijden. Marlow schaamt zich, ook voor zijn uiterlijk: zijn misvormde, omgekrulde, kromme, verminkte, arthritische handen kan hij nauwelijks bewegen. Zijn pyjama zit vol zalfplekken, zijn lichaam is stijf van de pijn. Hij is een gevangene van zijn eigen vel en botten.

Het is uiteindelijk de psycholoog die de

façade slecht. 'Een chronische ziekte kan een uitzonderlijk goede toevlucht zijn', zo wordt Marlow voorgehouden. Het is een grot in de rotsen om in weg te kruipen. Het is een schuilplaats van dezelfde orde als de hoge boom waarin de jonge Philip zich verstopte om de wereld te bespieden. Marlow's ex-vrouw verwoordt het anders: hij gebruikt zijn ziekte als wapen tegen andere mensen en als excuus om aan ieder menselijk contact te ontkomen.

Hoofd in Ontbinding

Genoeg gezegd over het werk van auteurs die zelf psoriasis hebben. Er zijn nog enkele schrijvers die psoriasis in hun fictie hebben gebruikt: Jacques Hamelink, Christoph Ransmayr, Ovidius Naso en Simon Vestdijk. In *De huidaandoening* van Jacques Hamelink³¹ merkt de hoofdpersoon dat hij die nacht uiterlijk veranderd is: 'Zijn hele gelaatsoppervlakte was opgezet, uitgedijld. Zijn poriën waren tot ronde kratertjes opgerekt. De huid voelde strak aan als een gipsmasker. Toen hij zich de ogen uitwreef, kwamen er uit de hoeken grove korrels los die op brokjes krijt leken.'

Hij schrikt niet van deze metamorfose (het verhaal lijkt nog in meer opzichten op *Die Verwandlung* van Franz Kafka). Ik ben melaats, wit als de sneeuw, denkt hij nuchter. Hij ziet een gelijkenis met de maskers van schoonheidsspecialistes. In de spiegel kijkend, ontwaart hij zelfs een kunstwerk dat hij noemt: 'Hoofd in Ontbinding, Onbekende Meester.'

De dokter denkt eerst aan een vorm van eczeem maar moet de volgende dag zijn mening bijstellen, als de hoofdpersoon nauwelijks zijn ledematen nog kan bewegen. Het ziekteproces gaat in hetzelfde tempo door (de term psoriasis heeft Hamelink uitsluitend in een interview gebruikt) en de man raakt ingekapseld als in een cocon. Dit omhulsel wordt steeds dikker waardoor almaar minder geluiden tot hem doordringen. Communicatie wordt onmogelijk en hij verstijft snel. Hij wordt tenslotte als een brok kalk naar buiten gooid. Daar ligt hij, onopvallend als een steen tussen de heuvels.

Echo

Petrificatie ('verstening') is als thema niet nieuw. De Oostenrijker Christoph Ransmayr gebruikt het in zijn roman *De laatste wereld*.³² Een vrouw met de naam Echo beschrijft hij als volgt: 'Het regelmatige gezicht van de knielende vrouw (...) was van boven tot onder met schilfers bedekt, met witte vlokken afgestorven huid, alsof ze haar gezicht, haar handen had gedompeld in kalk die nu door de inspanning van haar werk droogde, scheurde en los-sprong.' Ze lijdt aan 'een kwaal die door geen enkele schemering en door geen stilte te verzachten viel, zij leed aan haar huid, waaraan de bovenste, beschermende laag ontbrak en die daarom zo kwetsbaar was, dat slechts een zonnestraal of een stoffige windvlaag er sporen op achterliet. Zelfs in het milde licht en in de kruidige, droge voorjaarslucht scheurde, brak en schilferde deze huid en sneeuwde de ongelukkige van het lijf.' Soms echter zijn de schilfers weg en is ze van een betoverende schoonheid.

De figuur van Echo ontleende Ransmayr aan Ovidius' magnum opus *Metamorphosen*.³³ *De laatste wereld* is een twintigste-eeuwse variant van dit klassieke meesterwerk. Bij Ovidius eindigt Echo als volgt: 'Door de slapeloze zorgen raakt haar trieste lichaam uitgeteerd, schraalheid doet haar vel verschrompelen, alle levenssappen ontsnappen aan haar lichaam. Slechts stem en botten blijven over; daarna alleen nog stem: de botten, zegt men, zijn tot steen geworden... Zij is voor iedereen te horen, het is de klank die in haar voortleeft.'

Het glinsterend pantser

Het meest bekende boek in de Nederlandse literatuur rond psoriasis is *Het glinsterend pantser* van Simon Vestdijk.³⁴ Het boek behandelt de moeizame relatie tussen twee mannen, van wie de verteller S er een is. De ander, de componist Victor Slingeland, draagt gedurende het hele boek zijn psoriasis als een geheim met zich mee, een geheim dat hem eindeloos lange boswandelingen doet maken, hem niet doet

zwemmen en er de oorzaak van is dat hij wordt afgekeurd voor militaire dienst.³⁵ Hij is onbenaderbaar als kunstenaar én als mens. Schaamte voor zijn lichaam verklaart zowel zijn contactueel onvermogen als zijn reactief kunstenaarschap. Zijn werk als dirigent is het betoveren van mensen en dat maakt hem ongeschikt om zelf betoverd te worden. Hij is 'een man in pantser', wiens huid geen raakpunten heeft met de wereld, een man voor wie de liefde onmogelijk is. Wanneer een vrouw hem wil aanraken, scheldt hij haar de huid vol. Het thema van het boek is daarmee de onmogelijkheid om de werkelijkheid en de liefde te verzoenen met het leven van de verbeelding.³⁶

Psoriasis is in deze roman een concreet symbool van het emotionele isolement van Victor Slingeland. De ziekte is de graadmeter voor zijn gemoedstoestand: hoe erger zijn psoriasis, des te meer manifesteert hij zich als kunstenaar. En dit scheppen gaat weer gepaard met de tol van een depressie.³⁷ Zijn enige redding is een schijnwereld: de kunst.³⁸ Dat de duiding van deze symboliek geen sinecure is, blijkt overigens uit de bepaald opmerkelijke beeldspraak die de criticus *Brandt* in dit verband hanteert: 'Hoewel psoriasis geen kanker is, kan het wel ontaarden in een verankering van de geest.'³⁹

De verteller S heeft een wat ambivalente relatie met Slingeland in zijn behoefte aan bewondering en zijn aandrang zich met hem te vereenzelvigen. Deze mogelijkheid tot identificatie geeft Vestdijk fraai weer in zijn beschrijving van een stenen beeld in een bospark, voorstellende een Griekse krijger die zijn gewonde maker wegsleept.⁴⁰ Het beeld is zwanger van betekenis: 'je kunt nog net ontwaren, dat het demonische erlangs geglipt is, een schaduw, een echo is blijven bekliven.'⁴¹ Vestdijk suggereert in zijn beschrijving dat het beeldhouwwerk de relatie tussen S en Slingeland symboliseert, een allusie die nog aan diepte wint wanneer wij begrijpen dat de gesneuvelde Griek Patroklos voorstelt, de held die stierf in het harnas (!) van zijn boezemvriend Achilles.⁴²

Het boek vindt zijn apotheose in de onthulling van het psoriasis-geheim aan

het slot: 'Hij was het, en hij was geheel naakt. Een lendendoek, meer niet; en boven die lendendoek en eronder was de huid niet zoals huid moet zijn bij de mens, en ook de armen, vooral aan de achterkant, bij de ellebogen, waren niet zoals men zich gewend is menselijke armen voor te stellen. Het waren ronde of zich spiraalsgewijs uitbreidende vlekken, rood, hier en daar bloedend wellicht, zich verenigend, zich van elkaar scheidend als de nevelvlekken bij de geboorte van een gruwelijk heelal: vlammen zonder zin of grond; en ook het licht was er, dat er zijn moest bij zulk een schepping uit niets: niet duidelijk, niet overtuigend, meer in kleine kernen hier en daar, witte punten, schilfers, glinsterend, nu ja, zo was het wel, al was het maar nietig en verspreid: glinsterend in dat melkwitte schijnsel van de lamp in het midden van de zoldering. Nu liep hij daaronderdoor, en het geglinster scheen toe te nemen op dit sterke, gespierde lichaam, het was erger, ondraaglijker dan al dat rood, of dan die resten van zalf of wat het mocht zijn, die als violette of bruingelege achtergebleven waren bij de reiniging, ontzwochteling, waaraan hij zich in de badkamer had onderworpen. Nu was het geglinster weer verdwenen, het was maar een flits geweest, een efflorescentie van licht, zo goed als een zinsbegoocheling.'

De aanblik van de huidziekte bij zijn jeugdviend ontroert de verteller tot tranens toe, net als vele uitvoeringen van de dirigent Slingeland dat eerder deden. In de slotregel blikt de verteller terug: ' – ja in de jeugd zijn de dingen het ergste, daar duren zij het langst, tot heel veel later toe, als ze niet verminderd zullen zijn in zwaarte en verdriet en schaamte en medelijden.'

In een essay betoogt Vestdijk dat 'het heel goed mogelijk is, dat ziekte niet zo zeer een stoornis als wel een overdrijving van normale levensprocessen is.'⁴³ Dit idee is met grote kracht uitgewerkt in *Het glinsterend pantser*. Het gegeven dat psoriasis een overdadige en versnelde aanmaak van huidcellen is, geeft deze uitspraak een navrante kleuring.

Psoriásis, dat is raar

Andere belletrie met psoriasis als thema of motief is mij niet bekend. Zelfs John Updike kwam in een brief [19-9-1993] niet verder dan vage tips: J.F. Powers schreef een novelle waarin een priester optreedt met een plaque op zijn neus, en in een boek van Aldous Huxley zou iemand een psoriasisplaque van de hoofdhuid krabben.

Bij wijze van curiosum wijs ik tenslotte nog op het lied *Psoriásis, psoriásis, dat is raar* van de cabaretgroep Don Quishocking, waarbij de zangers aan het eind van het lied in de handen klappen en de huidcellen als stofwolken opdwarrelen.

Beschouwing

De rol van psoriasis in de hier behandelde boeken speelt zich af op verschillende niveaus, in uiteenlopende betekenislagen. Ik wil enkele parallellen aanwijzen:

- eenzaamheid;
- het verbergen van psoriasis;
- dromen en hallucinaties;
- relationele en seksuele problemen;
- de rol van muziek;
- metamorfose van psoriasis tot kunst;
- schuld en boete;
- de rol van het verleden;
- psoriasis als metafoor voor het creatieve proces.

Verbindende elementen zijn de ook uit de medische literatuur bekende aspecten, zoals pijn, schaamte en de sociale gevolgen, met name eenzaamheid. Niet alleen het sociaal opgelegde isolement speelt een rol, maar evenzeer het zich moedwillig afzonderen door de patiënt zelf. Dit laatste zien wij in de boswandelingen van Victor Slingeland, Philip Marlow die zich als kind altijd verschuilt in de kruin van een boom in het bos, en de jeugdervaringen van Dennis Potter. Hiermee hangt samen dat psoriasis soms als geheim bewaard wordt, zoals door Peter Caldwell en Victor Slingeland. Ook wanneer de aandoening niet als 'geheim' wordt beschouwd, wordt psoriasis waar mogelijk verborgen, bijvoorbeeld onder de kleding, terwijl zelfs het uitkleden heimelijk geschiedt.

Vanuit die eenzaamheid en een verborgen psoriasis koestert Peter Caldwell zijn dagdromen (schilderen als Vermeer). Dit soort onschuldige dagdromen zijn in Dennis Potters *The singing detective* uitgegroeid tot ware hallucinaties van de hoofdpersoon Philip Marlow. In die dromen en hallucinaties betreden zij een andere wereld.

Psoriasis leidt tot zeer uiteenlopende reacties, van walging (de ex-vrouw van Marlow), via onverschilligheid (de echtgenote van Updike), tot ontroering (de verteller bij Vestdijk). Psoriasis kan dus problemen geven in relaties en een zekere angst voor seksualiteit: de puber Peter Caldwell is aarzelend in het benaderen van een meisje, Updike trouwt de eerste vrouw die zich niet stoort aan zijn uiterlijk, Slingeland scheldt een vrouw die hem wil aanraken de huid vol, en Marlow stort zijn verbaal vitriool uit over zijn ex-vrouw. Het trefendst is de ommekeer van de keramist in de novelle van Updike: bevrijd van zijn psoriasis, krijgt hij oog voor de oneffenheden in de huid van zijn echtgenote, waarna het bleke vuur van zijn seksuele drift dooft.

Eén van de onverwachte overeenkomsten is de rol die muziek speelt in het leven van Peter Caldwell, de herinnering van Dennis Potter en de hallucinaties die hij Philip Marlow meegaf. Let daarbij tevens op het gegeven dat de psoriasispatiënt bij Vestdijk een componist is. Opmerkelijk is ook de paradoxale combinatie van een monsterachtig uiterlijk met kunstzinnige allures (Michelangelo, Jackson Pollock, een Onbekende Meester). Hamelink verwoordde dit dualisme sterk in de vergelijking met een 'masker van schoonheids-specialistes'. Dit kan niet los gezien worden van het feit dat verschillende romanpersonages een kunstzinnig beroep hebben: keramist, schrijver-zanger en componist.

Deze gedaanteverwisseling van ziekte tot kunstwerk loopt natuurlijk parallel met de metamorfose van een normale en schone huid naar het aangetaste lijf van een psoriasispatiënt. Ovidius en Hamelink gaan nog een stap verder. In hun werk

speelt een dubbele metamorfose een rol: eerst van schoonheid naar zieke huid en daarna van aangetaste huid tot steen. Wat na de metamorfosen overblijft, is een afgietsel (Hamelink, Ovidius), een standbeeld of een uitvoering (Vestdijk), en dat zijn vormen van onsterfelijkheid.

In bijna alle werken is het thema schuld en boete te ontwaren – de lijn van zondeval naar sterfelijkheid. Deze grondtoon sluit aan op wat de bijbelteksten twee millennia geleden al vermeldde en de eerder genoemde vraag 'waarom lijdt de onschuldige?'. Daarom voelen Peter Caldwell en Philip Marlow zich vervloekt en bidden zij. Ook de bijbelse associatie met meelzaamheid speelt nog steeds een rol: Updike waant zich een leproos in zijn autobiografie en hij geeft zijn novelle de titel *From the journal of a leper*.

Zowel in de boven besproken boeken van John Updike en *Het glinsterend pantser* van Simon Vestdijk als in de televisieserie *The singing detective* van Dennis Potter speelt psoriasis een centrale rol. In alle gevallen is het verleden of de herinnering daaraan overweldigend aanwezig in het leven van de hoofdpersoon. Het lijkt of deze drie auteurs stellen dat men de psoriasispatiënt pas kan begrijpen, als men zijn verleden doorgront.

In welke mate dit te verwezenlijken is, blijft open, zeker doordat de patiënten in de romans van Potter en Vestdijk de werkelijkheid niet kunnen of willen scheiden van de even fascinerende werkelijkheid van de herinnering of de verbeelding. De logische onmogelijkheid de dubieuze realiteit van het heden te paren aan het onomstotelijke van de herinnering, verdriet hen.

Psoriasis fungeert in de bellettrie als metafoor voor het creatieve proces. Psoriasis is de resultante van de implosie van de kunstenaar (zelfs de puber Peter Caldwell denkt dat de ziekte 'uit hemzelf naar boven kwam' als 'een overgevoeligheid voor alles'). Niet alleen spelen mythen als motief een rol (Updike verwijst naar de Narcissus-mythe), maar de boeken cultiveren het idee dat de psoriasisplaque de Achilleshiel is van de introverte individualist, de kun-

stenaar die als een wachter vanuit de ivoeren toren van zijn psoriasis de wereld beschouwt. Een wereld, in al zijn menselijke contacten, die hij moeilijk (Marlow) of nimmer (Slingeland) betreden kan. Zijn redding is een schijnwereld: het gedroomde verleden of de kunst, waarbij het beeld van psoriasis in al zijn associatierijkdom fonkelt in de handen van alle auteurs: associatief en ironisch (Nabokov), symbolisch en empathisch (Updike), bewogen (Vestdijk), depressief en hallucinerend (Potter), grotesk en apocalyptisch (Hamelink en Ransmayr) en mythisch (Ovidius).

Dankbetuiging

Het werken aan dit artikel werd veraangenaamd door de gesprekken die ik met mijn collega's van de afdeling Standaardenontwikkeling heb mogen voeren. Vooral Jaap Querido was hierbij een belangrijke stimulans. Veel profijt had ik bovendien van zijn kritische reacties en die van Jako Burgers, Roeland Geijer, Jaap van der Laan, Lotty Meijer-Eggerding, Siep Thomas en Tjerk Wiersma op eerdere versies van dit stuk.

Literatuur

- 1 Van de Kerkhof PCM. Delen van het ondeelbare [Inaugurele rede]. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen, 1993.
- 2 Wittkower E. Psychological aspects of psoriasis. *Lancet* 1946; i: 566-9.
- 3 Gupta MA, Gupta AK, Ellis CN, et al. Some psychosomatic aspects of psoriasis. *Adv Dermatol* 1990; 5: 21-32.
- 4 Jowett S, Ryan T. Skin disease and handicap: an analysis of the impact of skin conditions. *Soc Sci Med* 1985; 20: 425-9.
- 5 Ramsay B, O'Reagan M. A survey of the social and psychological aspects of psoriasis. *Br J Dermatol* 1988; 118: 195-201.
- 6 Van Dorssen IE, Boom BW, Hengeveld MW. Seksualiteitsbeleving bij patiënten met psoriasis en constitutioneel eczeem. *Ned Tijdschr Geneesk* 1992; 136: 2175-8.
- 7 Farber EM. The language of psoriasis. *Int J Dermatol* 1991; 30: 295-302.
- 8 Ingram JT. The significance and management of psoriasis. *Br Med J* 1954; ii: 823-9.
- 9 Borges JL [Vertaling Barber van de Pol]. De maker. Amsterdam: De Bezige Bij, 1988.
- 10 Steiner G [Vertaling Peter Bergsma]. In de burch van Blauwbaard. Enige aantekenin-

- gen voor een herdefiniëring van het begrip cultuur. Amsterdam: Bert Bakker, 1991.
- 11 Anstett RE, Poole SR. Bibliotherapy: an adjunct to care of patients with problems of living. *J Fam Pract* 1983; 17: 845-53.
  - 12 Bremer GJ. Bibliotherapie: 'lezen helpt genezen.' *Ned Tijdschr Geneesk* 1987; 131: 2396-9.
  - 13 Wear D. Literary images of menopause. *Fam Med* 1993; 25: 589-92.
  - 14 Van der Paardt R. Je kunt er toch bij blijven zitten? Een verzameling kritieken op de romans van S. Vestdijk. Amsterdam: De Bezige Bij, 1983.
  - 15 Updike J. Self-consciousness – memoirs. London: Deutsch, 1989.
  - 16 Nabokov V. Strong opinions. London: Weidenfeld, 1974.
  - 17 Boyd B. Vladimir Nabokov. The Russian years. London: Chatto & Windus, 1990.
  - 18 Nabokov V [Vertaling Anneke van Huisse-ling]. Zuivere kleuren: brieven 1923-1977. Amsterdam: De Arbeiderspers, 1993.
  - 19 Boyd B. Vladimir Nabokov. The American years. London: Chatto & Windus, 1991.
  - 20 Anoniem. Interview met Dennis Potter. *VPRO-gids* 1990.
  - 21 Van der Pauw A. Een man gekweld door zijn verleden en lijdend aan psoriasis. *VPRO-gids* 1987; 14: 3-6.
  - 22 Van der Pauw A. Dennis Potter: 'Ik weerlegde leugen van de happy ending.' *VPRO-gids* 1989; 39: 3-8.
  - 23 Updike J [Vertaling Frans Bijlsma]. De centaur. Amsterdam: Meulenhoff, 1981.
  - 24 Updike J. From the journal of a leper. In: Problems and other stories. London: Deutsch, 1980: 181-97.
  - 25 Nabokov V [Vertaling René Kurpershoek]. Ada. Een familiechroniek. Amsterdam: De Bezige Bij, 1992.
  - 26 Potter D. The singing detective. London: Faber & Faber, 1986.
  - 27 Potter D [Vertaling John van Bladel]. De zingende detective. Amsterdam: Bert Bakker, 1987.
  - 28 Lanigan SW, Layton A. Level of knowledge and information sources used by patients with psoriasis. *Br J Dermatol* 1991; 125: 340-2.
  - 29 Bennett P. Psoriasis – a problem shared. *Practitioner* 1991; 235: 241-6.
  - 30 Van der Pauw A. Het vergrootglas van Dennis Potter. *VPRO-gids* 1979; 49: 8-10.
  - 31 Hamelink J. De huidandoening. In: *Ge-handhaafde Verhalen*. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep, Amsterdam: 113-149.
  - 32 Ransmayr C [Vertaling Ronald Jonker]. De laatste wereld. Amsterdam: Bert Bakker, 1989.
  - 33 Ovidius Naso [Vertaling M. d'Hane-Scheltema]. Metamorphosen. Amsterdam: Athenaeum-Polak & Van Gennep, 1993.
  - 34 Vestdijk S. Het glinsterend pantser. 3e dr. Amsterdam: De Bezige Bij, 1957.
  - 35 Hawinkels P. Een eerste onderzoek naar vorm en Vorm in de 'Symfonie van Victor Slingeland.' *Vestdijkkroniek* 1980; 28: 2-44.
  - 36 Gomperts HA. Terug tot Simon Vestdijk. In: *Intenties 2*. Amsterdam: Meulenhoff, 1981: 7-76.
  - 37 Fenoulhet J. De scheppende elite. *Vestdijkkroniek* 1981; 31: 36-53.
  - 38 Fens K. Puriteinen en piraten, filosofen en sluipmoordenaars. In: *Voetstukken*. Een keuze uit de essays 1964-1982. Amsterdam: Querido, 1991: 61-75.
  - 39 Brandt W. Het glinsterend pantser. In: Van der Paardt R. Je kunt er toch bij blijven zitten? Een verzameling kritieken op de romans van S. Vestdijk. Amsterdam: De Bezige Bij, 1983: 168-72.
  - 40 De Boer P. Beeld-spraak. Picturale en sculpturale symboliek in de romans van S. Vestdijk. *Maatstaf* 1982; 30(2): 75-92.
  - 41 Van Schaik-Willing J. Het glinsterend pantser van S. Vestdijk. *Maatstaf* 1971/1972; 19: 328-34.
  - 42 Fens K. Schaduw van een misvatting. In: *Tussentijds*. Bilthoven: Ambo, 1972: 103-16.
  - 43 Vestdijk S. De zieke mens in de romanliteratuur. 2e dr. Amsterdam: De Bezige Bij, 1977. ■